

Б9560
9(с2)
Т 351

Село з духмяними садками

Лютенські Будища

ЗМІСТ

Передмова	6
РОЗДІЛ I.	
ІСТОРІЯ СЕЛА З ДАВНІХ ЧАСІВ ПО СЬОГОДНІ	
Початок історії.....	11
Геологічна будова та корисні копалини	12
Кліматичні умови та кліматичні ресурси	15
Легенди про заснування села.....	16
Наше село у XVII–XIX століттях.....	19
Стан медицини у Зіньківському уїзді	25
Село на початку XX століття	26
Наше село у період революції 1917 р. та громадської війни	28
Проведення колективізації	42
Голодомор 1932–33 рр.	43
Спогади жителів села Лютенські Будища, які пережили	
Голодомор 1932–1933 рр.	46
Списки громадян с. Лютенські Будища, які постраждали	
від Голодомору 1932–1933 років	58
Жителі села, репресовані радянською владою у 30-ті роки XX ст. ...	68
Наше село у передвоєнні роки	76
Війна 1941–1945 р.	77
Доля земляків-остарбайтерів.....	85
Спогади наших земляків-остарбайтерів	87
Список жителів села, які в роки війни були насильно вивезені	
до Німеччини.....	111
Список воїнів-односельчан, які загинули в роки	
Великої Вітчизняної війни	116
Учасники Великої Вітчизняної війни 1941–1945 р.	130
Спогади жителів села Лютенські Будища, учасників бойових	
дій у роки Великої Вітчизняної війни	144
Список патріотів антифашистського руху в період	
Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.	158

Список воїнів Радянської Армії, які загинули в період Великої Вітчизняної війни при визволенні від німецько-фашистських загарбників села Лютенські Будища в 1943 році.....	158
Післявоєнна відбудова.....	160
Хроніка подій у селі Лютенські Будища 1959–1960 рр. (за матеріалами районної газети «Правда Зіньківщини»).....	165
Село Лютенські Будища в районній газеті «Прапор комунізму» (1967–1971 рр.).....	167
Афганістан, Чорнобиль.....	205
Ліквідатори наслідків аварії на ЧАЕС із Лютенських Будищ.....	207
Процеси демократизації.....	212
Післямова.....	218

РОЗДІЛ II. ДОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ З МУЗЕЮ ІСТОРІЇ СЕЛА ТА ШКОЛИ

Герб села.....	223
Гімн села.....	224
Село Лютенські Будища сьогодні.....	225
Зразки святкового старовинного одягу жителів села Лютенські Будища.....	227
Зеньков – век позапрошлый» (дополнительные материалы по публикациям газет XIX века).....	237
Коротка історія церков нашого села.....	256
Освіта в селі Лютенські Будища в 1917–1941-х роках (зі спогадів Турчина К. Г., Величко М.А., Обори Г.М.).....	259
Наша комсомольська юність.....	265
За матеріалами газети «Колгоспне життя», яка випускалася у с. Лютенські Будища з 1967 по 1972 роки.....	269
Виповнилося 100 років від дня народження Дмитра Васильовича Нитченка – письменника, патріота, багаторічного автора і члена редколегії «Березоля».....	294
З Україною в серці.....	300
Голови сільської ради, колгоспів та артільей с. Лютенські Будища.....	314
Лютенськобудищанська сільська рада.....	315
Наші відомі земляки.....	317
Жителі села – освоювачі цілини.....	322
Культура в селі.....	328
З історії дошкільної освіти в нашому селі.....	349
Спортивне життя села.....	353

Вчителі та учні Лютенськобудищанської загальноосвітньої школи I–III ступенів, вихідці з с. Троянівка	360
Лемки	373
Спогади про Антарктиду	387
Ювілей сільської скарбниці знань	392
Маленька дівчинка – великий подвиг	395
Дика груша на заповідній царині	399
Прийдешнім поколінням (книга, яка була випущена у 2006 році до 70 річчя відкриття центрального приміщення школи)	407
Заходи з декомунізації	615
Замість післямови	629

Середня річна кількість опадів змінюється у межах 460–560 мм. Влітку їх буває більше, ніж зимою. Малосніжні зими мають низький сніговий покрив – 30–40 см. Найбільш сніжні зими: у 1941–1942, 1970–1971, 1986–1987 і 1995–1996 роках, коли сніговий покрив лежав близько 120 днів.

Вітри на території краю не відзначаються постійністю. З жовтня до квітня переважають північного напрямку: північно-західні та північно-східні приносять морози і снігопади, а південного напрямку – відлиги. Взимку вітри бувають із підвищеними швидкостями 6–10 м/сек. Штили приносять снігопади. Улітку переважають вітри південного напрямку. Вони приносять грози, бурі та зливи.

На початку третього тисячоліття клімат став більш континентальним, частішали аномалії: бурі, шквали, зливи з градом, тривалі засухи, пізні весняні заморозки.

Довкілля нашого краю багате як на поверхневі, так і на підземні водні ресурси.

Село розташоване на місцевості, дуже порізаний ярами та балками, через нього протікають дві мілководні річечки, Рудка і Куряча, які впадають у річку Грунь-Ташань. На території села та в навколишніх лісах переважно ростуть листяні дерева: дуб, липа, береза, осика, берест, тополя, клен; із хвойних – ялина та сосна.

Село завжди славалося розвинутим садівництвом, населення інтенсивно займалося розведенням та вирощуванням фруктових, плодово-ягідних дерев і кущів: груш, яблунь, слив, вишень, терносливу, малини, смородини та ін. Але, на жаль, із плином часу ці славні традиції почали забуватись.

У загально-зоологічному заказнику «Сухий Яр», розташованому в адміністративних межах сільської ради, з 1994 року розселено колонію байбаків.

Загальна площа території сільської ради складає 7148,80 га, в тому числі 5011,79 га ріллі. На 1 січня 2005 року проживало 1451 чол., дворів – 650, в тому числі в Довжку: 19 чол., дворів – 15.

ЛЕГЕНДИ ПРО ЗАСНУВАННЯ СЕЛА

За переказами старожилів, село існує понад 300 років і виникло в XVII столітті. Існує декілька легенд про його заснування.

Перша з них розповідає, що назва села походить від межового знаку між двома населеними пунктами – Зіньковом та Лютенькою, який

називали Лютенською будкою і побіля якого поселилися люди, що назвали своє поселення Лютенськими Будищами.

Інша версія твердить, що село заснували вихідці з с. Лютеньки Гадяцького повіту, які ховалися в лісах від набігів татар та жорстокої експлуатації панів і будували на місці сучасного села тимчасові житла-будки. Поселення мало початкову назву Будища, а пізніше — Лютенські Будища, бо входило до складу Лютенської сотні Гадяцького полку.

За третьою легендою, жителі с. Лютеньки в лісах, які були на місці теперішнього села Лютенські Будища, вішали борті для диких бджіл, які звалися лютенськими будками і на місці яких із часом з'явилося поселення.

Назва нашого села походить від назви села Лютенька Гадяцького району. А чому Лютенька?

Упродовж багатомісячної історії визначальними і рятівними для Лютеньки були природні умови. Оточене з усіх сторін болотами і лісом село давало надійний притулок і захист не тільки своїм жителям, а й утікачам із інших місць. Природа впливала не тільки на долю його мешканців, а й відобразилася у легендах про його назву. А люди здавна намагалися розкрити її таємничий зміст. Побутувала легенда про те, що в давнину тут пролягав торговий шлях. Купці мали багато клопотів, переправляючись через болотисту річку, навколо якої в дрімучих лісах ховалися ватаги розбійників і зненацька нападали на торгові каравани. Тому ті, хто долали ці місця, говорили, що у них серце в грудях не б'ється, а тенькає — такими небезпечними, лютими були злодії. Поступово річку і місцевість навколо неї стали називати Лютою, Лютенською.

Інша версія назви села така: «...Їхали чумаки серед чистого голого степу, і в спекотний полудень зупинилися відпочити, випрягли волів. Зібралися купою і радяться, що їм робити без води. «Худоба падає і самі пропадаємо», — кажуть кілька чоловік. Аж ось до них навпроти під'їжджають цигани. Підходить до гурту один та й просить води напитися. Чумаки йому відповідають: «Ми й самі пропадаємо від безвіддя». Циган поглянув довкола та й говорить: «Знімайте лише з переднього воза передне борозне (праве) колесо та йдіть позаду волів. Ударте колесом так, щоб маточина (ступиця) упірнула в землю». Чумаки це й зробили. І тільки що колесо поставили на землю, як вода з-під нього так і задзюрчала. Циган каже: «Ну, тепер пийте ви і напувайте худобу вашу. Цієї води вистачить вам і дітям, і онукам вашим». Чумак напився і говорить: «Ай, лютенька!» (тобто, холодна). А циган, від'їжджаючи, каже: «Як лютенька, то так її і звіть».

Оселилися чумаки в цьому місці, а через деякий час виросло тут село. Як видно, з часом слово «лютенька» перейшло в Лютенку. Так тепер це село й називається.

Упродовж століть були відомі різні легенди і версії. Одні вважали, що назва містечка походить від імені отамана Лютого, який заснував тут колись невеличку фортецю (у списках козаків Лютеньки за 1649 р. дійсно є таке прізвище), інші — що Лютенька завдячує своєю назвою прізвищу Лютенко, досить поширеному на Полтавщині.

В іншій легенді говориться, що назва села з'явилася в роки війни зі шведами. Коли вони на початку 1709 року підійшли до містечка, то козаки вчинили їм запеклий опір. Після кількадечних боїв шведи вдерлися у фортецю, і один із шведських воєначальників вигукнув: «Проклятий лютень, еле сдался!». Нібито, тоді й з'явилася назва «Лютенька».

Але найбільш вірогідним є те, що назва села перейшла від річки. Цікаво, що на Україні річок із назвою Лютенька чимало. Різних гідронімів з таким коренем близько одинадцяти можна зустріти на Сумщині, Чернігівщині, Київщині, Житомирщині, Львівщині. Назву річки Лютенька можна знайти біля Львова, а в Якутії біля річки знаходиться залізничний полустанок із такою ж назвою. У Білорусії є річка Лютенька. На Україні є ще ряд потоків і джерел зі схожими найменуваннями: Лутенька, Лутовка, Лутика, Лутова та інші, які мають спільні корені. Мабуть, ті корені проникли в глибину віків значно далі того, що відображено в легендах.

Що ж породило і об'єднало спільними коренями назви річок і гідронімів? Очевидно, природні умови, адже ці назви зустрічаються тільки в північних районах України, де долини рік, зазвичай, болотисті. Так, у Київській області з болота Льто бере початок річка Альта. Три річки у Німеччині мають однакову назву Альте, в Австрії — Літава, у Чехії — Влтава, у Курській і Воронежській областях — річка Плотова, а у Полтавській — Лтава; в Орловській області є болото Плото, а в Білорусії — річка Полота, у басейні Десни є дві річки Люта, у басейні Дністра — Лютинка, у басейні Прип'яті — Лютиця, Лютишок, Лютка.

Усі ці назви мають спільні корені або схожі основні кореневі звуки. Дослідники вважають, що гідроніми Льто, Плото, Полот підказують розгадку їхніх назв — «болото». Ймовірно, що в прадавні часи болотисту місцевість називали Плото, Полот чи Льто і річка, яка протікала через Льто, могла дістати назву Лтьенька, а потім змінитися на Лютеньку чи Лутеньку — болотну річку. А може, з часом первісне Льто змінилося на Люто, яке згодом дало сучасну назву річки. Навіть посе-

лення, що знаходилося в оточенні боліт, могло дістати назву Лютенька чи Лутенька.

Гадають, в основі гідронімів є локальний західнополіський архаїзм Ціп – «грязь, болото, мочар», який поширився і на інші регіони. Назви зумовлені характером русел річок.

Хто ж міг дати схожі назви гідронімам на величезній території від Якутії до Німеччини? Дослідники стверджують, що таким народом могла бути індоєвропейська спільнота – арії, які розселилися на цих територіях чотири тисячі років тому і жили тут тривалий час. Мабуть, вони залишили перші назви рік і боліт, що передавалися з тих часів через сотні поколінь і змінювалися, ідучи до нас із сивої давнини, а серед них і назва невеликої болотистої річки Лютенька.

НАШЕ СЕЛО У XVII–XIX СТОЛІТТЯХ

Козаки гадяцькі, зінківські, опішненські, диканські, котелевські, шишацькі, миргородські, разом із запорізькими козаками, були ініціаторами та безпосередніми втілювачами чи не єдиної відомої в Україні Чорної Ради (тобто, народної) при обранні у Ніжині гетьманом України Івана Мартиновича Брюховецького 17 червня 1663 року. Ці події мають багато історичних та художніх описів, досліджень, найбільшим із яких є відомий роман Пантелеймона Куліша (1819–1893) «Чорна Рада».

Козаки Зінківщини брали участь у багатьох козацьких повстаннях: у 1630 році під проводом Тараса Федоровича Трясила, у 1635 – під керівництвом Івана Сулими, у 1637 – під проводом Павла Павлюка і Д. Гуні, у 1638 – під керівництвом Якова Остряниці (Острянина), у національно-визвольній війні під проводом Богдана Хмельницького (1648–1657 років) та в інших чисельних військових баталіях. Гадяцький, Миргородський та інші козацькі полки Полтавщини брали безпосередню участь у довготривалій виснажливій Російсько-Шведській війні з 1700 по 1721 роки. Під час війни з французькою армією Наполеона у 1812 році на Полтавщині було сформовано 9 кінних козацьких полків, у яких налічувалося 10 800 чоловік та 16 тисяч пішого народного ополчення. Всі вони брали участь у військових операціях та боях із наполеонівською армією. П'ятий кінний Полтавський полк формував відомий полтавський письменник, класик української літератури Іван Петрович Котляревський (1769–1838), автор поетичного епосу «Енеїда» (1798 р.) та багатьох п'єс, і зокрема популярної сценічної вистави «Наталка Полтавка».

Під час Селянської війни (1670–1671) найближчим соратником Степана Разіна став опішненський селянин-козак Олексій Хромий, прозваний на Дону Леськом Черкашеним. Він керував повстанськими загонами, що діяли на Слобідській Україні і в складі яких, безумовно, були й зінківчани (маються на увазі жителі Зінківського повіту). В 1768 році під Зінковом, при підтримці місцевого населення, активно діяли гайдамаки Максима Залізняка. За переказами, жителі нашого села разом із населенням усєї округи брали активну участь у повстанні проти гетьмана І. Виговського.

В архівних документах село вперше згадується в 1695 році, коли Л. Будища були «жалувані» Гадяцькому полковнику Михайлові Бороховичу, від якого у спадок перейшли його синові Федору, а потім онукові Роману. На той час у селі було 60 дворів та 180 жителів.

Полтавська губернія як адміністративна одиниця була створена згідно з указом Сенату Російської імперії від 27 лютого 1802 року в складі 10 повітів, згодом їхня кількість доведена до 15. Зінківський повіт створений 1763 року, а у складі Полтавської губернії відновлений 27 березня 1803 року. Повіти поділялися на волості, яких у губернії було 261 (в тім числі й Великопавлівська волость Зінківського повіту). 22 вересня 1937 року було створено Полтавську область.

Село періодично переходило з володіння одних поміщиків до інших. Так, за ревізією 1764 року показано, що село належало капітану лейб-гвардії Преображенського полку Ананію Івановичу Косачову. Адміністративно село послідовно належало до Лютенської сотні Гадяцького полку, а потім до Зінківського повіту (Из трудов Полт. ученой архивной комиссии. — Выпуск 11, 1914. — С. 106–117).

У 1782 році село стало власністю Кирила Розумовського, який через 3 роки (1785) продав його державній скарбниці. Разом із землею, будівлями, худобою були продані й кріпаки. На цей час у Л. Будищах було 347 чоловік населення, 180 ревізьких душ, 53 господарства, письменних жителів — 2. За кожну продану особу Розумовський одержав від казни по 60 карбованців.

Розселення жителів відбувалося переважно по улоговині «Яр», яка перетинає село навпіл, та в безпосередній близькості до лісу, що служив прихистком у разі нападу ворогів і забезпечував паливом оселі селян. До сучасних розмірів село розрослося десь із сто років тому. Про історичні корені та давність поселення можна скласти уявлення за народними назвами вулиць, які побутують у селі: «Яр», «Гончарівка», «Копані», «Сидорцівка», «Подобівка», «Шугівка», «Краснокут», «Великий Хутір», «Западинці», «Новоселівка», «Метелівщина» та ін. За межами вікового лісу, що ріс навколо села, розкинулася родюча

земля — понад 5 тисяч десятин (Из трудов Полт. ученой архивной комиссии. — Выпуск 5. Часть 2, 1914. — С. 170–172).

Населення в основній своїй масі займалося землеробством: висівали зернові культури — жито, овес, гречку, ячмінь, просо, пшеницю. Велику увагу приділяли посівам конопель, із яких селяни вручну виробляли полотно для власних потреб та на продаж. Із худоби здебільшого тримали корів, овець, свиней, волів та коней, які були основною тягловою силою в господарстві. Ніяких підприємств із переробки сільськогосподарської продукції в селі на той час не було. В «Записках Полтавской губернии за 1846 год» є відомості про населення в Лютенських Будищах: козаків — 1345 чол.; казенних селян — 112, поміщицьких селян — 103.

На той час у Зіньківському повіті на одну душу чоловічої статі припадало по 5 десятин землі. Архівні дані свідчать, що вже тоді неподалік від села був розташований завод із виробництва селітри, а всього в Зіньківському повіті в 1846 році на 225 заводах «выделано чистой селитры 24 780 пудов на сумму 123 900 рублей серебром».

У книзі В. І. Посяди *«Зеньков — век позапрошлый»* (дополнительные материалы по публикациям газет XIX века) було відмічено, що:

«В 1849 году за осенне-зимний период по Зеньковскому уезду сгорело 3 церкви: в Тарасовке, в Великой Павловке и в Лютенских Будищах. В Тарасовке набожная старушка уронила свечку на пол и деревянная церковь сгорела до тла. В Будищах у распятия неисправная лампада».

«На счет ревизского народонаселения Полтавской губернии. В начале позапрошлого века общее число жителей мужского пола, по ведомости, составленной 8 мая 1803 года, составляла 663509 душ».

«Если взять и женское население, то в губернии было примерно 1 миллион 350 тысяч человек — по тем временам Полтавщина считалась густонаселенной».

«По количеству ревизского населения из пятнадцати уездов Зеньков занимал 10-е место:

Полтавский уезд — 50764 душ.

Гадячский уезд — 43375 душ.

Зеньковский уезд — 42 907 (всего с женщинами 87530 чел.)».

У списках населених міст, згідно з «Відомостями 1859 року», № 1360, говориться: «По проселочной дороге из Зенькова в местечко Сорочинцы Лютенские Будища находятся при протоках Рудци й Курячи. Расстояние в верстах от уезда — 9 с четвертью. Число дво-

ров – 582. Число жителів: мужчин – 1756, жінок – 1838. Церквей православних – 2. Сельське управління – 1. Завод – 1».

У червні 1859 року Зіньків відвідав відомий борець із кріпосництвом Тарас Григорович Шевченко, що справило значний вплив на місцеву громаду.

Селянська реформа 1861 року принесла селянинові особисту волю, але змусила його відбувати так звані відробітки на користь колишнього хазяїна. Крім того, селянам надавались мізерні наділи, нерідко на найгірших землях.

На час реформи 1861 року близько 20% селян краю були кріпаками. Вони одержали в наділ (після реформи) по 0,8 десятини землі на ревизьку душу (на чоловіків), а колишні державні – по 2,4 десятини на душу.

Реформа 1861 року здійснила певний вплив і на адміністративно-територіальний устрій повіту. Для так званих тимчасовозобов'язаних і державних селян існували окремі волості (нижчі адміністративні одиниці). Тимчасовозобов'язані – це селяни, які відбували повинності на користь колишнього пана за користування землею.

Архівні дані за 1861 рік свідчать: число дворів – 576. Число жителів: чоловіків – 1734, жінок – 1838. Селітряний завод – 1.

А в «Настольній книзі» за редакцією Семенова (1903 р.) говориться:

«К западу от Зенькова, верстах в 8, при реке Тарапуньке лежит людное село Лютенские Будища, в котором более 4 тысяч жителей, также 2 церкви и еженедельный базар... Селитровый завод. А в 6 верстах к юго-западу от последнего села при р. Груни расположено волостное местечко Борки, имеющее около 3,5 тыс. жителей, еврейский молитвенный дом, 40 ветряных мельниц».

У результаті реформи 1861 року кріпаки перестали бути особистою власністю поміщиків, але не мали землі. Так, 9 дворів зовсім не одержали наділів, 23 селянським дворам надали всього 19 десятин 211 сажнів, що менше за найнижчу встановлену норму (1 десятина на ревизьку душу).

Тільки в 1883 році селяни змогли вийти на викуп, і відтоді впродовж 49 років мали виплачувати за наділену землю по 43 крб. 25 коп.

У 1881 році царський уряд видав закон про викуп усіх тимчасовозобов'язаних. З цього часу в основу поділу на волості було покладено принцип неподільності церковних парафій. Волості стали загальними для всіх категорій населення.

У 1880-1883 роках у Зіньківському повіті було 390 населених пунктів, він складався з 15 волостей: Більської, Бірківської, Велико-

Будиської (Великобудищанської), Великопавлівської, Грунської, Дейкалівської, Заїченської, Зіньківської, Кирило-Ганнівської, Ковалівської, Комишівської (с. Комиші), Куземинської, Опішнянської, Орданівської (Іорданівської), Тарасівської. У 1890 році з Бірківської виділяється ще одна волость — Лютенсько-Будиська (Лютенськобудищанська). Такий адміністративно-територіальний поділ проіснував у практично незмінному вигляді до початку 20-х років ХХ ст.

У 1880-х роках Зіньківський повіт був одним із найвідсталіших за рівнем грамотності населення в губернії. Число письменних тут складало 4,6%. Зіньківське повітове земство виділяло певні кошти для освіти й медичного обслуговування населення. Зокрема, в 1881 році для початкової народної освіти було виділено 9% бюджету. На розвиток медицини в 1881 році було виділено 11% бюджету.

За переписом 1882 року в Лютенських Будищах було дворів — 786, жителів — 4133, в тому числі козацьких дворів — 696, колишніх поміщицьких селян і дворових людей — 51, міщан та інших — 39. З усіх господарств 19 зовсім не мали земельного наділу, а 127 сімей мали тільки присадибні ділянки. На 376 дворів належало не більше ніж по 3 десятини землі, на 215 господарств припадало від 6 до 15 десятин, а на 45 господарств — більш ніж по 20 десятин.

У селі було 17 сімей, які не мали своїх будинків, жили «в сусідах», три сім'ї — в землянках, 192 господарства були безкінними, 130 не утримували ніякої худоби, письменних чоловіків було 211, жінок — 6.

Велика частина найкращої землі, 887 десятин, залишалась у власності поміщиків: Кальницьких, Любарських, Навроцьких, Сіпачової (Вороники), які для роботи на землі наймали робітників, решту здавали в оренду жителям села за відповідну плату.

Багаті козаки та поміщицькі господарства мали у приватній власності 64 вітряки, 4 кузні, крамниці та шинки. В їхніх руках зосереджувалась більша частина робочої та продуктивної худоби. Бідняки та середняки обробляли свої земельні наділи волами та кіньми. Згідно з «Подворной переписью за 1900 год», до Лютенсько-Будищанської волості входять хутори: Воздвиженка, Довга, Довжок, Момотів, Ниценка, Дорофеїв, Пирогівщина, Слинька, Швидкого, Щербака. Дворів — 795. Населення 4652 чол. (2327 осіб жіночої статі, 2325 осіб чоловічої статі). За родом занять ремісниче населення села розділялося: кустарі-ремісники — 184 чол., кравці — 40 чол., шевці — 30 чол., колісники — 66 чол., теслярі — 30 чол., вільовочники — 2 чол., малярі — 3 чол., столярі — 4 чол., ковалі — 4 чол., бондарі — 5 чол.

У селі налічувалось 69 вітряних млинів, 5 кузень та слюсарних майстерень, 5 маслобоєнь, 3 цегельних заводи, 7 крамниць.

Майже все жіноче населення займалося виробництвом тканин: ткали полотно з конопляної пряжі й грубошерстні тканини з овечої та козячої вовни.

Ремісники, зазвичай, виконували замовлення односельців та жителів навколишніх сіл і хуторів; кустарі та ремісники збували свої вироби на ринках Зінькова, Гадяча, Миргорода, Решетилівки. Ремеслами, в основному, займались у вільний від сільськогосподарських робіт час.

На території волості функціонувало 5 поміщицьких маєтків, найбільшими з яких були господарства поміщиків: Кальницького – понад 300 десятин землі; Сіпачової (Вороники) – понад 200 десятин землі; Любарського (дані відсутні).

«Неподалік села, на віддалі до 4 км на північний захід, була розташована економія купця Івана Воздвиженського, якому належало 400 десятин землі; там же функціонував кінний завод, де розводили породистих коней, яких він продавав навіть за кордон. Незважаючи на всі протиріччя тих буремних років, Іван Воздвиженський зробив значний вклад у розвиток всього Зіньківського повіту. У Л.Будищах було більше 20 заможних господарів, які мали у власності від 20 до 40 десятин землі кожен. На землях поміщиків та багатих козаків працювали наймити, заробляючи на хліб «від снопа». Таких було більше 200 чоловік. За розповідями старожилів, процес найму на поденні роботи купцем І. Воздвиженським виглядав так: уранці по вулиці села проїжджав на коні його управитель; їдучи, оголошував початкову ціну, за яку пан бажав найняти робітників. Ті селяни, які згоджувалися працювати день на таких умовах, виходили й ставали біля своїх воріт. Якщо кількість робітників виявлялася меншою за потрібну, то управитель робив другий заїзд, але вже збільшуючи ціну. Це повторювалося до того часу, поки не набиралася необхідна кількість працівників. Розрахунок за виконану роботу проводився щоденно, і робітників І. Воздвиженський харчував за світловий день 4 рази».

З початком ХХ століття значно поширилося майнове розшарування селян та почав зростати земельний голод. Якщо в 1900 році в селі було 458 малоземельних господарств, то в 1910 році з загальної кількості 948 селянських господарств малоземельними були 567, тобто більше 50% сімей не могли прожити з власних ділянок. У 227 господарствах зовсім не було худоби, а в 199 – робочої худоби. В селі мешкало 4725 жителів, з яких близько 3000 чоловік заробляли, наймаючись на поденні та сезонні роботи до багатих козаків і поміщиків. Інша частина кожної весни вирушала на заробітки на Кубань, Катеринославщину, до Криму, але часто поверталася з меншими прибутками, ніж очікува-

ла, що викликало певну соціальну напругу і проявлялось у революційних настроях частини населення Лютенських Будищ.

Освітою займалися священники. В селі існувала церковно-приходська школа, де навчалось 40 учнів.

За даними 1902 року, тут була церковна бібліотека при Хрестовоздвиженській церкві, яка була побудована ще у 1854 році, та церковно-приходська школа при Кладбищенській Преображенській церкві.

❧ СТАН МЕДИЦИНИ У ЗІНЬКІВСЬКОМУ УЇЗДІ ❧

Интересные данные о состоянии медицины на начало XX века приведены в отчете представителя медицины Зеньковского уезда Г.Ф. Влайкова на губернском съезде врачей:

Содержание медицинского персонала:

1. Врачи – 1000 руб. жалования, 200 – квартирных; 2 периодические прибавки через 5 лет в 250 руб. каждая. Двумя прибавками пользуются 2 врача, одной – один.

2. Фельдшера – 300 руб. жалование и 60 квартирных, или квартиры натурой при лечебницах и в земских помещениях. Прибавки: первая через 10 лет, вторая и третья – через следующие 5 лет по 60 руб. каждая, до 480 рублей чистого жалования. Такой прибавкой в двойном раз мере, т. е. по 120 руб., пользуются 9 фельдшеров до 400 рублей (340 жалования и те же квартирные условия).

3. Акушерки: 300 руб. жалования, 60 руб. квартирных или квартиры натурой при лечебницах.

4. Фельдшерица-акушерка – 480 руб. и квартира.

Зеньковский уезд лежит в северо-восточной части Полтавской губернии и граничит с севера и востока с уездами Харьковской губернии, на остальном же протяжении с уездами: Полтавским, Миргородским и Гадячским Полтавской губернии.

По пространству Зеньковский уезд – наименьший из уездов губерний и занимает всего 1977,5 квадратных верст (приблизительно 205 тысяч десятин земли), что составит 4,5% всей площади губерний. По населенности он также уступает всем уездам губерний, за исключением Лубенского.

Число жителей, по данным последней переписи 1897 года, равнялось 141239 душам (69622 мужчин и 71617 женщин), что составляло 5,05% всего населения губерний за то же время; по данным же Статистического Ежегодника Полтавского губернского земства на

ГЕРБ СЕЛА

Опис герба села Лютенські Будища Зіньківського району Полтавської області

У малиновому полі зображений сніп, який уособлює багатство нашої землі, її родючість, працьовитість її мешканців, національні традиції села.

У синьому полі зображено козацький хрест – символ на історичних прапорах Полтавського полку та елемент герба міста Зінькова.

У жовтому полі зображено підкову – поширений елемент родових гербів Малоросії – символ щастя, добра, любові та злагоди.

На жовтому на синьому полях зображені соняшники – вони втілюють прагнення мешканців до світла, надію, працьовитість, добробут.

В обрамленні герба зображено вінок із гілок калини, яблуні, вишні, сливи, обвитих стрічкою жовто-блакитного кольору, що підкреслює приналежність герба до України.

Вишитий рушник вказує на традицію жителів, майстрів народних ремесел займатися рукоділлям. Вінчає герб стилізоване зображення вітряка, адже територія, на якій розташоване село, знаходиться на буграх та провівається сильними вітрами, які споконвіку використовувались жителями села як джерело енергії.

Автори герба – Терещенкова М. І., Сидоренко О. Б., Коваленко Л. В.

Затверджений на 18-й сесії 5 скликання сільської ради від 22 травня 2009 р.

КОРОТКА ІСТОРІЯ ЦЕРКОВ НАШОГО СЕЛА

Удовиченко С.С.,

оператор комп'ютерного набору книги,
випускник школи 2010 р.

ПРЕОБРАЖЕНСЬКА церква

Час будівництва першої дерев'яної церкви на честь Преображен-ня Господнього в селі Лютенські Будища Зіньківського полку (тепер Зіньківського району) не встановле-ний.

Проіснувала до 1799 року, коли на її місці збудували новий дерев'яний храм. У 1903 році його поставили на мурований цоколь, прибудували дзвіницю. З 1854 року приписана до Хрестовоздвиженської церкви і вико-ристовувалася як кладбищенська.

Із старост відомі: козак Омелян Федорович Патенко (1902), ко-зак Григорій Михайлович Мильченко (1912).

«Недалеко від школи, в парку, була невелика Преображенська церква. В 20-х роках ХХ століття її зруйнували і побудували нову, яку теж назвали Пре-ображенська (Спасівська). Люди до-бровільно працювали на будівництві: пиляли дуби в лісі поблизу Зінькова, переносили їх на плечах до центру села. Дзвіниця була висотою до 30 метрів. Дзвони були дуже важкі, тому допомагали їх встановлювати робочі із села Лютеньки. Була вона дерев'яна (дубова). В середині було багато ікон. Священик – Легейда Григорій Дмитрович із Миргорода, а пізніше прислали молодого отця Івана.

При церкві – півчий хор, яким керував Линник. У хорі співали 6 чоловіків і 3 жінки:

Величко Андрій Євдокимович

Величко Дем'ян Євдокимович

Величко Іван Євдокимович

Преображенська
(Спасівська) церква

Мильченко Роман Григорович
 Мильченко Кирило Григорович
 Твердохліб Валентина Олексіївна
 Коцегуб Тетяна Артемівна

Церква працювала у свята, суботу (вечірня) і в неділю вранці (утреня).

У 1930 році церкву зруйнували молоді хлопці з Комуністичної незалежної спілки.

Частина матеріалів пішла на закладення фундаменту школи, частина дубових дощок – на будівництво колгоспних зерносовищ, а решту люди порозбирали по домах.

За церквою доглядав поміщик Любарський. Біля неї похована дружина поміщика».

Зі слів старожилів, Г.В. Любарська померла внаслідок нещасного випадку (вдавилася кісточкою з риби). Коли її хоронили, була велика ожеледиця, тому всю дорогу, по якій везли тіло покійної, встеляли килимами.

Поховали Г.В. Любарську біля Божого дому церкви.

(З спогадів жительки села
 Величко Марії Андріївни)

Місце поховання
 Г.В. Любарської

ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКА церква

Дерев'яна церква на честь Воздвиження Чесного Хреста Господнього в селі Лютенські Будища Зіньківського повіту (тепер Зіньківського району) була освячена 04.09.1854 року.

У 1906 році церкву поставили на мурований цоколь, тоді ж до неї була прибудована дзвіниця. При церкві діяла церковно-приходська школа. Мала приписну Преображенську церкву, в якій здійснювалися богослужіння у недільні і святкові дні.

У 1902 році володіла 1 дес. (1830 кв. сажнів) церковної, 33 дес. рушної землі. Мала церковну сторожку, 2 будівлі для квартир священників. Діяла церковно-парафіяльна школа. До парафії входили хутори: Пирогівщина, Ровни, Довга.

1902 р. парафіян – 2335 душ чоловічої статі, жіночої – 2318 душ.

1912 р. парафіян привілейованих становить – 77;
міщан – 66;
козаків – 4327;
селян – 72.

Хрестовоздвиженську церкву розібрали у 1940-х роках.

У повоєнний час громада зареєструвалася 20.03.1992 року за № 60. Богослужіння проводиться у молитовному будинку (приміщення колишнього пологового будинку), освячений у 1992 році. В 1996 році збудовано хрестілку-сторожку.

Із священників відомі: Григорій Дмитрович (1902, 1912) у сані з 1893р., нагороджений набедренником. Федір Миколайович у 1900 році. Лісовський (1902, 1912, у сані з 1891року, нагороджений набедренником 1898 р.). Іоанн Вікторович Курдиновський (1912), отець Володимир (1990-ті); ієрей Олексій Бабанський (2008);

Із псаломщиків: Матвій Георгієвич Мільчевський (1902, на посаді з 1858, стихар 1863).

ОСВІТА В СЕЛІ ЛЮТЕНСЬКІ БУДИЩА В 1917–1941-х РОКАХ (ЗІ СПОГАДІВ ТУРЧИНА К. Г., ВЕЛИЧКО М. А., ОБОРИ Г. М.)

Турчин К. Г. вступив до школи в 1917 р.

В 1917 р. в селі Лютенські Будища було три школи: одна церковно-приходська і дві земські. Церковно-приходська школа була розташована на тому місці, де зараз стоїть стела-пам'ятник загиблим воїнам в роки Великої Вітчизняної війни. Одна з земських шкіл знаходилася в центрі села, в приміщенні, яке місцеві жителі прозвали «цементова школа». Вона була збудована на кошти земства в 1914 році. Друга земська школа знаходилася на краю села, при виїзді на Зіньків. Приміщення це збереглося до цього часу. Останні роки в ньому був будинок престарілих, а тепер воно пусте. Цю школу в селі називали «Пожаринська», тому що в тій місцевості часто спалахували пожежі. Цю школу також будувало земство.

Кирило Гнатович починав ходити в «Пожаринську» школу. Там було всього чотири класи. Учнів було багато, не вистачало класних кімнат, щоб усіх розмістити, тому сиділи таким чином: 1-й і 3-й, 4-й і 2-й класи. Та й за партами іноді сиділо і по чотири учні.

Було три вчителі. Вивчали азбуку, чиstopисання, каліграфію, математику, Закон Божий, співи. Було по чотири уроки. Зошити й книжки давали в школі. Підручників на всіх учнів не вистачало. Ними ділилися, брали додому по черзі. Зошити також видавалися в школі — один зошит на місяць. Вимагали, щоб вони завжди залишалися чистими, охайними. Самим купити зошит було ніде.

А писати було ще трудніше, бо бракувало чорнила. Його вигадували самі: з кори дуба, бузини, кисличок. Кирило Гнатович згадує, як ходили у ліс по кислиці, потім вибирали з них зернята, і з тих зернят робили чорнило. Таким чином писали.

Турчин Кирило
Гнатович

Закінчивши чотири класи в селі, учні мали змогу продовжити навчання в Зіньківській гімназії. Але не кожен міг і чотири класи закінчити. Не всіх дітей батьки віддавали до школи, бо треба було дома працювати. А хто і ходив до школи, то часто по черзі зі своїми братами або сестрами. Найбільшою проблемою бли одяг і взуття. В сім'ї були одні чоботи та куфайка на всіх. Одяг був домотканий, часто батьківський. «Я, Турчин Кирило Гнатович, ходив до школи лише раз на тиждень. Навчався лише два роки, хоча хотів би навчатися більше, та не було можливості. В мене була сестра, яка померла, і я ходив до школи в її спідничці». В селі більше 50% дітей учнівського віку не ходило до школи.

Після Жовтневої революції та під час громадянської війни школи працювали, але працювали з переривами. На деякий час їх закривали, але потім знову відкривали. Було заборонене викладання Закону Божого.

У школі працювали майже всі ті вчителі, що і раніше. Уроки Закону Божого вів священник Легейда, співи — вчитель Трибурт. Запам'яталися вчительки Катерина Пилипівна та Квіднева Варя Данилівна. Вони були в різний час директорами школи. Варя Данилівна до революції жила в Польщі, а під час революції приїхала в Лютенські Будища. Невдовзі отримала посаду директора школи. Катерину Пилипівну ще називали «царська вчителька», бо вона працювала в школі і до революції. Ще в ці роки і аж до війни працювала Серга Катерина Антонівна, яка вела початкові класи, а під час окупації була єдиною вчителькою в школі. Старожилам села вона запам'яталася ще й тим, що в її дворі було дуже багато троянд.

Працював у школі і до революції, і після неї, аж до 30-х років, вчитель початкових класів та української мови Яременко Михайло Семенович.

Різним було і ставлення до української мови.

В 20-ті роки вивчали багато творів українських письменників, багато віршів українських поетів, в яких йшлося про знедолене життя. Турчин К. Г. до цього часу пам'ятає деякі з них:

Ішов старець по долині

З гаманцями по торбині.

Кругом поле зеленіло, хлібороба веселило.

А у тебе, старцю сивий, нема поля, нема ниви.

25 липня 1930 року ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про загальне обов'язкове навчання». Цією постановою було започатковане обов'язкове чотирикласне навчання. В кінці другої п'ятирічки було

завершено перехід до загального семирічного навчання. Наприкінці 30-х р. стало обов'язковим вивчення російської мови, змінилася українська абетка і граматики в напрямі наближення до російської. Навчальні програми були ідеологізовані. Школа розглядалася як одна з найважливіших ідеологічних інституцій, покликана забезпечити виховання мільйонів школярів у душі відданості комуністичній партії та комуністичним ідеалам.

В 1935 р. створені загальношкільні піонерські організації.

В 1936 р. в кожній середній школі створені комсомольські організації.

Як згадує Величко Марія Андріївна, її сестра закінчила 4-й клас в 1930 р., а в 5-й кл. не пішла, бо батькам нічим було заплатити за навчання. Вона пішла вчитися на кравця до місцевого майстра Іщенка Михайла і пошила маленькій Марійці спідничку, в якій та пішла в 1-й клас.

Учні починали ходити до школи з восьми років і тепер навчалися уже вісім років.

В 1930 році розібрали приміщення колишньої церковно-приходської школи, і тоді, починаючи з 1-го класу, всі ходили в «цементову школу». Було дуже тісно, класних кімнат не вистачало. Навчалися у дві зміни, бо у класах було до сорока учнів. Електрики в селі не було, і друга зміна навчалася при світлі лампи, яка стояла на столі вчителя.

В роки голодомору, в 1932–1933 р.р., школа не закривалася, але дітей стало набагато менше. Рятуючись від голоду, люди виїжджали із села, багато сімей вимирало.

Великою проблемою для дітей залишався одяг.

У школі викладалися математика, українська та російська мови та літератури, історія, географія. Часто мінялися вчителі та директори.

У 1930-х роках директорами школи були: Фоменко Микола Іванович, Журавель Дмитро Микитович, Жоголо Василь Іванович.

Вчителі, які викладали в школі в 30-х роках: Сапач Василь Іванович – вчитель географії, його дружина – вчителька початкових класів, Серга Катерина Антонівна, Яременко Михайло Семенович – початкові класи, українська мова, Родько Іван Андрійович – вчитель російської мови, Отрішко Уляна Данилівна – історія, Швець Іван Іванович – початкові класи (іздив із Зінькова), Сопа Євгенія Семенівна – початкові класи, Сопа Василь Іванович – німецька мова (завдяки знанню німецької мови під час німецької окупації врятував від розстрілу Постернак Софію Максимівну), вчитель початкових класів – Мільгевський.

Ще були вчителі математики Олена Дмитрівна та Олена Костівна, вчитель Мусій Семенович, але, на жаль, прізвищ їхніх уже нікому згадати.

Велика Жовтнева революція мало що змінила в житті селян і їхніх дітей. До школи було ходити ні в чому, треба було працювати вдома. До того ж, не стало зошитів і підручників. Діти писали на окрайцях газет, яких у той час виходило багато. Підручники заміняли листівки, з яких учні списували букви і слова, а чорнило продовжували робити з кислць.

У приміщенні церковно-приходської школи залишилася початкова школа, а з п'ятого класу учні починали ходити в «цементову школу», яка на той час стала основною. Але не всі діти мали змогу іти в 5-й клас. В 1930 р. за навчання в 5 кл. треба було заплатити чотири карбованці, це були великі гроші для селян.

У 30-х роках ставлення до української мови помітно змінилося. Як згадує Величко М. А., вона вивчила вірш про Україну Т. Г. Шевченка «Моя Україна, за що тебе сплюндровано...» і розповіла його на уроці, але вчитель сказав, щоб вона його більше ніде не розповідала, бо попаде і вчителю, і батькові.

В 30-ті роки уже існував учнівський комітет, до якого Марію Андріївну записали з 1-го класу.

В 1937 році Марію Андріївну прийняли до комсомолу. Її батьки були розкуркулені, і дівчині прийшлося збрехати, що батько був наймитом.

Наприкінці 30-х років з'явилися підручники: букварі, читанки, арифметика. Вони були дуже політизовані. Під час окупації з цих книжок виривалися всі ті аркуші, де було написано про комуністичну

партію, Леніна. В результаті від підручника залишалось по декілька сторінок, по яких і вчилися діти.

В 1934 р. почали будувати теперішню школу, а в 1936 р. будівництво було завершено. Обов'язковим стало семирічне навчання.

Під час окупації в приміщенні нової школи був госпіталь, а в 1942 р. вона знову відновила свою роботу. Єдиною вчителькою в цей час була Серга Катерина Антонівна.

Колишня «пожаринська» школа

На цьому місці знаходилася церковно-приходська школа

«Цементова» школа – була основною до 1936 р.